

paskirstymo pagal reikmes principą, prekiniai-piniginiai santykiai nebetenka pagrindo. Dėl to sunyksta ir politiniai teisiniai institutai. Nebetenka prasmės nuosavybės institutas. Tada vietoj žmonių valdymo belieka tik daiktų valdymas ir vadovavimas gamybos procesams.

R. Dabkaus disertacijoje nuosekliai vystoma tema, moksliskai keliamos ir sprendžiamos problemos. Buržuazinių ekonomistų, sociologų bei ekonomistų teorijų kritika argumentuota ir įtikinanti. Tik ne visai apgalvotai autorius vartoja vieną kitą sąvoką. Vargu ar tikslinga vartoti sąvoką „komunistiniai ekonominiai santykiai“. Pagal tradiciją ekonominiai santykiai reiškia „gamybinius santykius“, egzistuojančius prekinės gamybos sąlygomis. Tačiau laisvojoje, t. y. komunistinėje, visuomenėje nėra nei prekinės gamybos, nei, suprantama, politinio žmonių valdymo, todėl komunistiniai gamybiniai santykiai nevadintini ekonominiais. Marksizmo klasikų veikaluose taip pat nepavartota minėta sąvoka.

Atrodo, jog disertantas be reikalo išplečia teisinę politinę valstybės veiklą. „Ši veikla,— rašoma autoreferate,— gali tik tiek keisti ekonominę visuomenės struktūrą, kiek ji sudaro palankias sąlygas mobilizuoti socialistinę visuomenę materialinei gamybai vystyti“². Vadinasi, valstybė gamybinius santykius gali keisti nepriklausomai nuo esamo gamybinių jėgų lygio, o pagal tai, kiek gamybinių santykių struktūra sąlygoja materialinės gamybos vystymą. Turėtų būti priešingai. Juk gamybinių santykių pertvarkymo mastas objektyviai yra apribotas esamo technikos lygio, o ne abstraktaus noro vystyti materialinę gamybą.

Oficialieji oponentai — filosofijos mokslų daktaras profesorius R. Plečkaitis ir filosofijos mokslų kandidatas docentas V. Lazutka teigiamai įvertino R. Dabkaus darbą, kaip moksliskai savarankišką ir aktualų. Vilniaus universiteto Mokslinė taryba nutarė suteikti R. Dabkui filosofijos mokslų kandidato laipsnį.

Z. Morkūnas

MOKSLINIS VISUOMENINIŲ PROCESŲ VALDYMAS

Pastaruoju metu mūsų šalyje nemažai nuveikta, sistemingai tyrinėjant valdymo sistemas. Tačiau visuomenė, kaip valdymo sistema, iki šiol kompleksiskai (t. y. remiantis universaliu mokslinio pažinimo metodu, marksistine sociologija, kibernetika, sistemų teorija ir kitais mokslais drauge) tyrinėjama nepakankamai. Pavyzdžiui, nėra pagristos nuomonės, kokios posistemės sudaro visuomenę kaip sistemą, koks tų posistemų tarpusavio ryšys, jų vaidmuo. Šios problemos kaip tik keliamos ir sėkmingai sprendžiamos Zigmanto Morkūno filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacijoje „Socialistinės visuomenės procesų mokslinio valdymo metodologinės problemos“¹. Tai bene pirmas stambesnis tokio pobūdžio darbas mūsų šalyje.

Pasirinkto objekto analizė, temos vystymas Z. Morkūno disertacijoje atspindi organinį ryšį tarp universalaus mokslinio pažinimo metodo ir visuomenės valdymo teorijos. Pirmajame skyriuje autorius atskleidžia komunizmo teorijos esmę ir ją modeliuoja valdymo ir ryšių teorijos aspektu. Komunizmo, kaip savireguliuojančios sistemos, teorija imama išeities tašku žemesniajai komunizmo fazei — socializmui — tirti. Socializmas, kaip valdymo sistema, jos posistemės, jų tarpusavio santykis ir kitimas nagrinėjami: antrajame ir trečiajame disertacijos skyriuose.

² Р. Дабкус, *Соотношение экономики и политики в строительстве социализма и коммунизма, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук*, В., 1971, стр. 10.

¹ Z. Morkūnas, *Socialistinės visuomenės procesų mokslinio valdymo metodologinės problemos, Filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija*, V., 1971, 266 p.

Analizuodamas komunistinę visuomenę, disertantas teigia, jog jos esmę sudaro „viešpatavimas gamtai“ ir „viešpatavimas sau“. Abi šios viešpatavimo sritys tarpusavyje susijusios ypatingais ryšiais. Kad būtų galima viešpatauti gamtai, reikia sukurti visišką automatizaciją, kad būtų įmanomas „viešpatavimas sau“, t. y. panaikinti prekiniai-piniginiai santykiai ir politinė prievarta, turi būti įgyvendintas tiesioginis visuomeninis produktų pasisavinimas. Tokį pasisavinimą, arba „viešpatavimą sau“, galiausiai nulemia „viešpatavimas gamtai“, arba visiška automatizacija. Taigi kai pasiekama žmonių viešpatavimo gamtai ir sau vienybė, išnyksta priešingumai ir skirtumai tarp fizinio ir protinio darbo, tarp miesto ir kaimo, išnyksta darbo visuomeninis pasidalijimas ir klasės, suklesti žmogiškoji kurybinė veikla ir t. t. Vieningas viešpatavimas gamtai ir visuomeninei būčiai kartu sudaro sąlygas, visiškai atitinkančias visapusišką žmogaus prigimtį.

Kai visuomeniniai darbo produktai bus pasisavinami betarpiškai, ir žmogaus santykis su gamta bus betarpiškas ir todėl žmogiškiausias. Gamta čia suprantama plačiaja prasme. Tai gamybos priemonės ir darbo objektai, gamybos produktai, kiti visuomenės nariai. Tiesioginis žmogaus santykis su gamybos priemonėmis, gamybos produktais (pragyvenimo ir malonumų dalykais), su savo gimimine esme ir su kitais žmonėmis yra tas pagrindas, kuris sukelia žmogui universalius ir vieningus poreikius, tuo pačiu formuoja visapusišką asmenybę. Tačiau, kaip jau minėta, betarpišką žmogaus ryšį su gamta (tiesioginis visuomeninių produktų pasisavinimas) savo ruožtu apsprendžia automatizacija.

Disertantas prieina prie išvados, kad viešpatavimo gamtai ir sau vienybė sudaro komunistines savivaldos esmę, kurią ima kaip abstraktybę ir, modeliuodamas ją valdymo bei ryšių teorijos aspektu, išskiria tokios komunistinės visuomenės, kaip savireguliuojančios sistemos, posistemes: tikslą, objektą, subjektą ir priemones.

Valdymo tikslas komunistinėje visuomenėje — tai žmogaus jėgos vystymas kaip savitikslius „pilnutinis ir laisvas kiekvieno individo vystymasis“². Tokį tikslą iškelia vieningas žmogaus viešpatavimas gamtai ir savo visuomeniniams santykiams.

Valdymo objektą komunistinėje visuomenėje sudaro racionalus medžiagų apykaitos tarp gamtos ir visuomenės reguliavimas. Valdymo objektu tampa visa visuomenė, o valdymo priemone — nepolitinė valdymo organizacija (su centriniu ir vietiniu valdymu), reguliuojanti medžiagų apykaitą tarp gamtos ir visuomenės.

Remdamasis komunizmo kaip savireguliuojančios sistemos ir jos posistemių moksline analize, antrajame disertacijos skyriuje autorius nagrinėja socialistinės visuomenės artimiausius ir tolimesnius tikslus, atskleidžia jų santykį su galutiniu tikslu — klasių panaikinimu. Akcentuojama, jog neteisingai suprantant artimiausią tikslą, organiškai jo nesusiejant su galutiniu tikslu, galima pasirinkti ir neteisingas priemones bei būdus tam tikslui pasiekti. O tai trukdo efektyviai siekti galutinio tikslo. Šie teiginiai yra aktualūs ir šiaandien, nes buržuazinės reformistinės ir revizionistinės imperializmo teorijos, susijusios su „visuotinės gerovės“ visuomenės problematika, stengiasi įrodyti, jog galima patenkinti visų visuomenės narių poreikius, nepanaikinus privatinės nuosavybės ir klasių. Disertantas čia primena, kaip principingai V. Leninas kritikavo G. Plechanovą, kuris teigė, kad socialistinėje visuomenėje planingas visuomeninės gamybos organizavimas turi tikslą patenkinti „tiek visos visuomenės, tiek ir atskirų jos narių,“ poreikius. V. Leninas tokį tikslą supratimą laikė abstrakčiu, nepakankamu, nes ir socializme to tikslo pasiekti negalima, nepanaikinus klasinių skirtumų.

Su valdymo tikslo problematika organiškai siejasi valdymo objektas. Socializme valdymo objektu negali būti betarpiška medžiagų apykaita tarp gamtos ir visuomenės, nes čia dar išlieka prekiniai-piniginiai santykiai ir valstybė. Autorius teigia, kad ir socializme prekių mainų dėsniai nelengvai suvaldomi, dėl to ir būtinas politinis žmonių valdymas.

² K. Marksas, Kapitalas, t. I, V., 1957, p. 528.

Tačiau kiek visuomenės nariai tvarko ir įveikia prekinis-piniginius santykius, tiek jie sukuria komunistinius gamybinius santykius, t. y. tiesioginį visuomeninių produktų pasisavinimą. Siuo atveju tvarkomi ne žmonės, o gamybiniai santykiai (daiktai), sukliantys vieningus ir universalius žmonių poreikius. Toks objekto valdymas yra savivalda. Valdymo objektas socializme — tai prekiniai-piniginiai santykiai, tvarkomi taip, kad pagaliau būtų likviduoti.

Disertacijoje kritikuojama tendencija sutapatinti gamybinius santykius su poreikiais. Dėl to tapatinimo pasidaręs neaiškus valdymo objektas: užuot nukreipus visuomenės pastangas visuomeninius santykiams ir gamybinėms jėgoms keisti, skatinama keisti poreikius.

Disertantas pagrįstai tvirtina, jog materialinis skatinimas ir socializme esąs svarbus našumo kėlimo stimulus, tačiau jis neturi būti absoliutizuojamas. Žmogus, gerai aprūpintas materialiai, tačiau aktyviai nedalyvaujantis gamybos valdyme bei įveikiant prekinis-piniginius santykius, nesijaus gamybos šeiminingu, o be to neįmanoma tikrai žmogiška, kūrybinė veikla. Todėl tobula socialinė darbo organizacija (valdymo objektas) yra labai svarbus veiksnys efektyviai kuriant materialinę-techninę komunizmo bazę. Neatsitiktinai V. Leninas pabrėžė, jog „reikia labai daug techninių ir, kas žymiai sunkiau ir žymiai svarbiau, organizacinių laimėjimų, kad būtų galima panaikinti pinigų...“³

Disertacijos pabaigoje autorius analizuoja, kaip įvairūs politinės organizacijos struktūriniai elementai (darbininkų klasė, Komunistų partija, valstybė, liaudies kontrolė, profesijos, komjaunimas ir kitos visuomeninės organizacijos) dalyvauja prekių mainų įveikimo ir betarpiškos medžiagų apykaitos tarp visuomenės ir gamtos sukūrimo procese.

Oficialieji oponentai filosofijos mokslų daktaras prof. R. Plečkaitis ir filosofijos mokslų kandidatas doc. V. Lazutka teigiamai įvertino Z. Morkūno disertaciją, o Vilniaus universiteto Mokslinė taryba suteikė jos autoriui filosofijos mokslų kandidato laipsnį.

G. Jurkūnaitė

ATSITIKTINUMO TEORIJOS PROBLEMS

Nors jau gana seniai tikimybės sąvoka perkelta iš kasdienės kalbos į mokslą (tikimybių teorija atsirado XVII amžiuje), tačiau iki šiol tikimybė yra labai problemiškas dalykas. Vien matematinis formalus tikimybės apibūdinimas (tikimybės matu laikomas palankių atvejų skaičiaus santykis su visų galimų atvejų skaičiumi), pasirodo, gali būti įvairiai interpretuojamas. Dažniausiai sutinkamos trys tikimybės interpretacijos: loginė (indukcinė), subjektyvistinė (personalistinė) ir empirinė. Vadinamąją klasikinę tikimybės interpretaciją (jos autoriumi paprastai laikomas P. Laplasas) vieni tapatina su logine, kiti — su subjektyvistine koncepcija.

Kadangi mokslė tikimybinių metodai taikomi labai plačiai (juos vartoja ir fizikas, ir sociologas), o marksistinėje filosofinėje literatūroje tikimybės metodologinei analizei specialiai skirtų darbų bemaž nėra, tad suprantama, jog E. Nekrašas disertacija „Tikimybės empirinė interpretacija“ yra pribrendęs mokslinis darbas¹.

Disertacijoje tiriama įvairūs empirinės tikimybės interpretacijos variantai, kritiškai nagrinėjamos P. Laplaso, H. Džefrio, D. Keinso, R. Mizeso, H. Reichenbacho, R. Karnapo, L. Sevidžo, B. de Finečio, K. Poperio, R. Breisveito tikimybės koncepcijos. Autentiškos

³ V. I. Leninas, Raštai, t. 29, V., 1954, p. 324.

¹ E. Nekrašas, Tikimybės empirinė interpretacija, Filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, V., 1971, 226 p.